

РЕЛІГІЙНЕ ТА НАЦІОНАЛЬНЕ ЯК СКЛАДОВІ МЕНТАЛЬНО ЗОРІЄНТОВАНОГО УКРАЇНСЬКОГО ОСВІТНЬОГО ПРОСТОРУ*

Оксана РУДАНЕВИЧ

кандидат філософських наук, старший викладач
кафедри соціальної роботи Національного економічного університету
(м. Тернопіль)
Copyright © 2011

У публікації досліджується вітакультурне історичне явище – українська ментальність, яка впродовж тисячоліть бездержавного існування стала основою самозбереження та самоствердження українців. Особливо важливим у системі ментальних координат є глибоке засвоєння та впровадження в освітянську практику християнських ідеалів, що ефективні за умови, що християнська та національна ідентичності особистості не суперечать одна одній. Окремо окреслена важливість застосування науково обґрунтованих моделей розвитку національної системи освіти, де домінуючим завданням стало б утвердження “Великої ідеї Української Держави” через активне використання у процесі державотворення духовних традицій нашого народу.

Українська національна педагогіка завжди базувалася на органічному поєднанні національного та християнського ідеалів. Християнська гуманність була нормою як міжособистісного, міжетнічного, так і повсякденного суспільного буття нашого народу. Сучасний український соціум потребує духовного оздоровлення, що вочевидь можливо лише у взаємодії чотирьох засадничих чинників: держави, Церкви, системи освіти і родини. Сьогодні слушно згадати видатного українського педагога Г. Ващенка, котрий наполягав передусім на реалізації принципу виховного навчання, яке має йти під гаслом “служби Богові та Батьківщині”, а отже потрібно забезпечити у теперішньому титульній нації єдність національного та християнського ідеалів [1]. Гірким пророцтвом звучать слова українського просвітника А. Річинського: “Наслідком духовної втоми є те, що життя народу стає надто матеріалістичним, із занепадом національних святинь і об’єднуючої ідеології, кожний дбає вже лише про приватний інтерес, про забезпечення матеріального добробуту, відчувачи себе уже безсилими мріяти про вищі ідеали нації” [4]. Саме релігійний світогляд дає віруючій осо-

* Дослідження здійснене у рамках індивідуальної науково-дослідної теми “Взаємодоповнення української ментальності та психокультури в освітньому просторі України”.

бистості певну суму цінностей, за допомогою яких вона вирішує питання сенсу свого існування, ставлення до світу, до держави, у котрій проживає.

Релігійна духовність, що притаманна лише людині, виявляється як ознака багатого внутрішнього світу, її талантів та інтелектуальних запитів. Отож і виховання духовної культури, яка б спиралася на національні традиції, має зберегти систему цінностей і норм, моральних ідеалів та категорій, що так потрібні як світоглядні та гуманні орієнтири сучасному українському суспільству. “В духовності українця наявні всі риси кризи;... істотно на характер релігійної духовності впливають загальні зміни в економічних способах життя соціуму. Наступ ринку, часто в нецивілізованих, диких, спотворених формах, призводить до певної трансформації усталених елементів духовності” [2]. Відродження духовності і розвиток національної свідомості через повернення до Бога – це можливість, а тепер уже й необхідність, оздоровлення нації та запорука укріплення державності, адже “... народ, який як кожний раб проміняв свої духовні цінності на матеріальні вигоди, залишені йому народом-гнобителем, це вже мертвий народ...” [4].

Поняття “віри” завжди було центральним в українській педагогіці. Традиції формування ідеалу громадян, того найкращого, що створив народ у розумінні властивостей людської богоподібної сутності та її призначення, що витримало випробування часом найбільше відповідає психіці, а точніше – ментальності та психокulturі, народу та його історичному призначенню. Все це закономірно знайшло відображення в народній творчості, у житті та працях митців, поетів, філософів, письменників, релігійних і політичних діячів, які стали духовними та ідейними проповідниками українства. “Блискучим прецедентом утвердження Євангелія в національну культуру та водночас виявом самодостатності й оригінальності Української Церкви стало Київське християнство” [7]. Базуючись на засадах антропоцентризму та персоналізму, згідно з якими людина є цілісною постаттю, наділеною свободою волі, обстоювалася позиція щодо визнання рівноцінності та рівноправності народів; поряд з відданістю вірі також розмежуванню підлягали функції держави і Церкви. Основними елементами виховання були патріотизм, відсутність шовінізму та агресивності, повага до закону і традицій. Усе це знайшло своє оформлення у “Руській Правді” Ярослава Мудрого, “Слові про Закон і Благодать” митрополита Іларіона, “Поученні к Братії” Луки Жидяти, “Повчанні дітям” Володимира Мономаха, що висвітлювали органічний зв’язок Євангелія з найкращими народними традиціями, конкретизували смислове поле адекватного розумінням християнського виховного ідеалу [2].

Про високий рівень освіти в Княжі часи промовисто говорить такий факт: діти Ярослава Мудрого володіли кількома мовами, були обізнані з латиномовними та грекомовними перекладами творів античної і християнської філософії (натомість у цей час монархи Західної Європи не завжди були письменниками). Визначна роль у розвитку освіти належала братствам, українському козацтву, навчальним закладам, передусім Києво-Могилянській та Острозькій

академіям. Достатньо відомими не лише в Європі, а тепер уже й в Україні є висловлювання сирийського мандрівника і письменника, який у XVII столітті відвідав наш край: “Ми помітили у цьому благословенному народові набожність, богобоязливість і благочестя, що дивували розум... А також ще одну прекрасну рису: всі вони, за винятком небагатьох, навіть більшість жінок і дочок, уміють читати і знають порядок церковних служб і церковні співи; крім того, священники навчають сиріт, не залишають їх тинятися невігласами по вулицях...” [3]. Така оцінка інтелектуального рівня є вагомим підставою для національної гордості нашого народу. І ще цікавий факт: гетьман Богдан Хмельницький знав сім мов, а російський цар Олексій Михайлович був неписьменний... Також неможливо забувати, що українці дали світові Станіслава Оріховського, Юрія Дрогобича, Григорія Сковороду, Максима Березовського, Артема Веделя, творчість яких знають не лише слов'янські народи, а й уся Європа. Християнський світогляд українця відтворює етнічно самобутній релігійний характер філософії Г. Сковороди, котрий закликав до виховання та розуміння ідеального в людині, до можливості відчутти серцем Всемогутнього Бога в кожній хвилині свого життя [2]. Це стало однією з найважливіших ментальних характеристик українця, який, живучи сотні років під чужим ярмом, усе ж зумів зберегти свою неповторну духовну культуру та її ментальне серце – українську душу.

Високим зразком поєднання християнських та національних цінностей стала творчість Тараса Шевченка. Його слово закликала оберігати те найкраще, що сформувала в українському народові християнська традиція. Геніальний Кобзар заповідав з вірою в Бога любити Україну, боротися за її волю. Зокрема, у поемі “Кавказ” він наголошував: “Борітеся – поборете / Вам Бог помагає! / За вас правда, / За вас слава, і воля свята”. Синтез релігійного і національного для майбутніх поколінь звучить також у смислоформах: *“І мертвим, і живим, і ненародженим землякам моїм в Україні моє дружнєє посланіє”*; *“У своїй хаті своя правда, і сила, і воля...”*.

Шевченкові ідеали, зверненні до утвердження того кращого, що характеризувало український народ, підтримали і доповнили Іван Франко, Леся Українка, Михайло Грушевський, митрополити Іларіон (Огієнко) та Андрей Шептицький, учені-педагоги Костянтин Ушинський, Софія Русова, Григорій Ващенко, а пізніше Олександр Кульчицький, Арсен Річинський, Дмитро Чижевський, Володимир Янів, Ярослав Ярема та інші. Всі вони вважали, що національне виховання у поєднанні з високою духовністю особистості є основою існування української нації. У новітній час укажемо на оновлення цієї тематики такими українськими науковцями, як Петро Кононенко, Анатолій Колодний, Володимир Роменець, Іван Старовойт, Людмила Филипович, Анатолій Фурман, Петро Яроцький, котрі, досліджуючи феномен духовної культури українства, пропонують якісно змінити існуючу модель національного буття, у тому числі й модель національної освіти.

У 1998 році проф. Фурманом А.В. запропонована соціокультурна доктрина національної освіти України, яка утверджує вітакультурну основу освітнього

процесу в державі, що спрямована на творення “нової людини – громадянина України” [6]. Автор достатньо чітко окреслив стратегічну і тактичну мету: “Будівництво нової державності в Україні варто розпочати... із плекання української ментальності скрізь і всюди, за принципом “тут і тепер”” [5]. Фактично ця доктрина мала б стати системним програмним утвердженням ментальності українського народу. “Має місце нагальна потреба не тільки смислово зануритися у ментальний світ нації, етносу, соціальних груп та індивідів за допомогою всіх можливих наукових засобів, а ще й, розумово осягнувши артезіанські глибини своєї ментальності і визначивши на цій основі координати власного духовного розвитку серед інших народів світу”, здійснити максимально правдиву рефлексію того, хто ми є насправді у своїх здобутках і прорахунках, сильних сторонах і слабких. Тоді “може зійти Божа зоря народження оновленого українського менталітету як дороговказ до свободи Волі і духу, до громадянського розвитку Суспільства і безсмертя Нації” [5].

Безперечно, саме можливість поєднання загальнолюдських цінностей та національних на основі наявних етнічних традицій є запорукою становлення та подальшого розвитку сучасної української держави. І це процес не одного року чи десятиліття. Ще в дитинстві у форматах сімейної атмосфери і родинного клімату повинно закладатися самоусвідомлення етнічного та духовного коріння дітей і юні. Тільки в такий спосіб плекається любов до рідної землі, формується християнська віра та ціннісне ставлення до Батьківщини. Рідна мова й рідна пісня приносять юній особистості усвідомлення себе, як частини нації, уможливають причетності до її історії, ментального коріння і водночас до багатопроblemного сьогодення та психодуховних горизонтів її самовдосконалення. Далі – виняткова роль школи (середньої та вищої) у плеканні національної свідомості та самосвідомості української молоді, де практичному патріотизму належить провідне місце. У будь-якому разі, для того щоб в етнонаціональному розвитку рухатися в правильному напрямку потрібно чітко визначити світоглядні та ідеологічні пріоритети якнайповнішого розвитку позитивного потенціалу сучасного українства.

1. Ващенко Г. Загальні принципи навчання: у 4-х част. – Мюнхен, 1948. – Ч.1. – 285 с.
2. Колодний А. Україна в її релігійних виявах. – Львів: Сполом, 2005. – 336 с.
3. Січинський І. Чужинці про Україну. – К.: Довіра, 1992. – 255 с.
4. Річтський А. Проблеми української релігійної свідомості. – Тернопіль, 2002. – 448 с.
5. Фурман А.В. Психокультура української ментальності: 2-е наук. вид. – Тернопіль: НДІ МЕВО, 2011. – 168 с.
6. Фурман А.В. Соціально-культурна доктрина національної освіти // Освіта. 1998. – 11-18 березня. – С. 2.
7. Филитович Л., Яроцький П. та ін. Релігія і нація в суспільному житті України й світу. – К.: Наукова думка, 2006. – 332 с.